

Key words: semantics, structure, sema, leksema.

Заніздра В.В.

АСПЕКТИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ НАУКОВОГО ТЕКСТУ

У статті розкрито сутність явища інтерпретації. З'ясовано вплив інтерпретації на характер сприймання наукового тексту. Охарактеризовано процес інтерпретації чужого мовлення в науковому тексті.

Ключові слова: інтерпретація, науковий текст, діалогічне мовлення.

Інтерпретація виникла як основне поняття герменевтики, пов'язане з бажанням читача «подолати культурну відстань, дистанцію, яка відділяє читача від далекого йому тексту, щоб поставити його на один із ним рівень і таким чином включити смисл цього тексту в нинішнє розуміння, яким володіє читач» [17]. Явище інтерпретації розглядали спеціалісти з логіки, математики, філософії, герменевтики, семіотики, лінгвістики, дидактики, зокрема Б. Рассел, Г. Гадамер, П. Рікер, Ч. Пірс, Ч. Морріс, Р. Якобсон, М. Мамардашвілі, А. Залевська О. Баженова та ін.

Розвиток функціонально-комунікативних і прагматичних напрямів мовознавства підвищив увагу до проблеми інтерпретації цілого тексту. Процес інтерпретації текстів різних стилів неоднаковий, що зумовлено екстралінгвальними факторами формування функціональних стилів. На відміну від художнього тексту, вивченню інтерпретації якого присвячено багато праць, інтерпретація наукового тексту з лінгвостилістичного погляду досліджена недостатньо. Аналіз структури й стильової специфіки наукового тексту здійснюється з погляду відображення в ньому природи та законів пізнання, характеру й етапів творчої продуктивної діяльності вченого, психології сприйняття наукового тексту. Тому під час аналізу інтерпретації наукового тексту в першу чергу слід приділяти увагу сутності наукового тексту, системному опису й поясненню механізмів дії всіх функцій наукового тексту, а також сприйняття тексту індивідом. Інтерпретація одним автором тексту іншого автора відображає процес становлення нового наукового знання й у науковому тексті простежується найбільш чітко, створюючи стильову своєрідність наукового мовлення.

Стаття пов'язана з такими важливими завданнями, як розширення розуміння явища інтерпретації; з'ясування впливу інтерпретації на характер сприймання наукового тексту.

Робота має на меті дослідити можливі аспекти інтерпретації наукового тексту, зокрема сприймання чужого мовлення як компонента його структури.

Інтерпретація – витлумачення, розкриття смислу, значення будь-чого [18, 101]. Герменевтика визначає інтерпретацію як «роботу мислення, яка полягає в розшифруванні смислу, що стоїть за очевидним смислом, у розкритті рівнів значення, які полягають у буквальному значенні» [17]. З погляду герменевтики, завданням інтерпретації є виявлення множинності смислів повідомлення. За висновком Г. Гадамера, інтерпретація пов'язана з поняттям «герменевтичне коло». Інакше кажучи, будь-яке явище визначається на базі попереднього розуміння, яке адаптується в процесі інтерпретації [19].

Логіка розглядає інтерпретацію як сукупність змінних величин, що входять до складу гіпотез і роблять їх істинними. На думку Б. Рассела, до здійснення інтерпретації вони не є ні істинними, ні хибними [16]. Іноді інтерпретацію відносять до екзегетики, тлумачення чи мистецтва розуміти чітко зафіксовані життєві вияви (У. Дільтей). У геометрії є емпіричний і логічний види інтерпретації. Перший вид завжди повинен містити терміни, що мають наочне визначення, отримане з чуттєвого досвіду. Другий вид використовується у сфері чистої математики.

У семіотиці розвиток поняття інтерпретації почався з праць Ч. Пірса та Ч. Морріса. Ч. Пірс висунув ідею «співтовариства інтерпретаторів», зіставлявану з поняттям нескінченності й колективності процесу осмислення явищ дійсності. Ч. Морріс уважав інтерпретацію складником знакового семіозису, в якому «щось ураховує інше опосередковано, тобто завдяки чомусь третьому». Семіозис, на його думку, є опосередкованим урахуванням, у якому посередниками виступають знакові засоби, урахування – це інтерпретанта, дійові особи процесу – інтерпретатори. Дещо є знаком тільки тому, що воно інтерпретується як знак чогось якимось інтерпретатором [див. про це 18, 102]. Р. Якобсон розрізняв три способи інтерпретації вербального знака: переклад знака на знаки тієї самої мови, переклад знака на знаки іншої мови, переклад знака на невербальну систему символів.

Вагомий внесок у розвиток поняття інтерпретації зробила лінгвістика тексту. Інтерпретацію тексту як цілісного нового твору вчені розглядають як складову частину структури текстової діяльності (І. Гальперін, В. Кухаренко, І. Чернухіна). На думку І.В. Арнольда, знаковий характер тексту та правила декодування дозволяють читачеві інтерпретувати текст [2]. Інтерпретацію тексту здійснюють як переоформлення змісту тексту, тобто як переклад на поняттєво-логічну чи образну мову.

Дидактика розглядає поняття інтерпретації як методичний прийом вивчення тексту, який сприяє підвищенню рівня знання мови на основі аналізу й осмислення тексту як складної структурно-семантичної єдності [10]. Відомо, що граматики, семантика, а також мовні засоби вираження сприяють розумінню аналізованого тексту. Залежно від аспекту текстової діяльності, виділяють такі типи інтерпретації, як лінгвоцентричний, антропоцентричний, текстоцентричний і когнітивний [3]. Г.І. Богін [5] указував на можливість використання інтерпретації під час навчання аналізу тексту. Дослідник наголошував на необхідності формування навичок розуміння тексту шляхом навчання рефлексії.

Методика навчання інтерпретації тексту порівнюється із завданнями практики перекладу, що безпосередньо використовує результати аналізу твору.

Інтерпретацію тексту часто порівнюють із аналізом дискурсу, що має на меті з'ясувати, як виявляє себе суб'єкт у тому, що він говорить (П. Серіо). При цьому дискурс трактується як мовлення, що належить мовцеві, на відміну від оповіді, яка розгортається без експліцитного втручання суб'єкта [4]. Аналіз дискурсу охоплює два елементи – архів і мову (Ж. Гійом, Д. Мальдідьє). Будь-який дискурс будується на великій кількості текстів, архіві (М. Фуко), містить ознаки переконструкту (М. Пешо). Архів визначає смисл, обмежуючи опис семантики висловлення. Мова дозволяє з'ясувати смисл завдяки синтаксичним і текстовим механізмам. Таким чином, смисл дискурсу починається в архіві й мові, тобто одночасно обмежений і відкритий.

Мова науки використовує поняття інтерпретації як одне з найважливіших у теорії пізнання. У науковій інтерпретації актуалізується аспект адекватності, а сама інтерпретація постає як спосіб установалення відношень між науковими поняттями, коли елементи однієї теорії інтерпретуються термінами іншої. У більш вузькому значенні термін *інтерпретація* використовується в наукових працях як один із прийомів експлікації знання. До того ж, якщо вказівка, опис, характеристика, порівняння, розрізнення, пояснення тощо є способами експлікації, застосовуваними лише у разі недостатнього вивчення суттєвих ознак досліджуваного предмета, то інтерпретацію, на нашу думку, можна розглядати як остаточну, набуту в процесі роздумів точку зору про предмет. Оскільки інтерпретація належить до сфери ментальних дій, вона є й процесом, прямо пов'язаним із розумінням, і інструментом наукового моделювання, і способом експлікації знань і уявлень, і результатом творчого переосмислення мовленнєвого твору.

В аспекті смислового сприйняття мовленнєвого повідомлення предметом інтерпретаційної діяльності є «інформація, що міститься в мовних текстах» [11, 38]. Конкретні тлумачення, здійснювані з певною метою й за допомогою відповідних операцій, розглядаються як дії реципієнта. При цьому успішність діяльності оцінюється з позицій адекватності авторському задуму.

З позицій когнітивного підходу до мови інтерпретаційна діяльність осмислюється як формування ментального уявлення події або конструювання її вербалізованої версії [9, 157]. Еталоном при інтерпретації тексту є когнітивна модель. Концептуалізація знань про світ при поданні їх у мовній формі, що є предметом когнітивної лінгвістики, виявляється пов'язаною з інтерпретацією як процесом співвіднесення мовних знань із немовними [14, 93].

Як вид текстової діяльності інтерпретація здійснюється за допомогою цілого комплексу взаємозумовлених механізмів. По-перше, механізмів рецепції, сприйняття й розпізнавання знаків, тобто розуміння на власне мовному рівні. По-друге, механізмів осмислення сприйманої інформації в контексті пізнавальної діяльності. І, по-третє, механізмів, що втілюють взаємодію тексту з адресатом, реалізують творчі інтенції людини й культурологічні функції тексту. У зв'язку з дією цих механізмів інтерпретація тексту супроводжується загальним переконструюванням тексту-джерела й на рівні перцепції, і під час переходу на

предметно-схемний код, і в процесі смислового сприйняття, і на рівні цілісного осмислення тексту в контексті пізнавальної діяльності адресата.

Одним із аспектів інтерпретації є її суб'єктивно-особистісний характер. Суб'єктивність пов'язана з внутрішніми станами інтерпретатора, а особистісна основа інтерпретації – з її творчою сутністю. Суб'єктивність інтерпретації невіддільна від поняття мети, мотиву. «Цільова функція реципієнта, сформована відносно сприйманого тексту» [12, 137], спрямовує його інтерпретаційну діяльність від початку контакту з текстом. Інтерпретація суб'єктивна й тому, що «буття творів і є спробою інтерпретувати їх і зрозуміти, подаючи у вигляді варіацій тексту наші власні стани» [15, 59].

Розуміння тексту не завжди приводить до реконструкції саме авторського концепту. Читач – активний суб'єкт комунікації – будує текст, що ґрунтується на смисловій основі вихідного повідомлення, але доповнений своїми поглядами, включений в особистісну сферу. Такий підхід до розуміння тексту називають *діалогічним*. Інтерпретація й розуміння тексту перебувають у залежності від особистого тезаурусу читача, тобто від системи його досвіду, знань, уявлень.

Діалогічність є суттєвою властивістю наукового мовлення, одним із виявів якої є інтерпретація чужого мовлення. У науковому тексті інтерпретація чужого мовлення виражається по-різному, залежно від мети інтерпретатора й інтенцій самого автора: через цитування, резюмування, посилення, перефразування, переклад, переказ, діалог, референції, тобто вказівку на «чужий» текст, яка складається з одного слова, тощо. У цілому цей вид інтерпретації є включенням в авторський контекст «чужого мовлення», яке супроводжується, як правило, його оцінкою. Такий тип інтерпретації характеризує вид діалогічності, який М.М. Кожина називає «розмовою» автора з ученим, науковим напрямом, школою, позначаючи його «Я – ВІН, ВОНИ» [13, 79].

За В.Волошиновим, «чуже слово» мислиться мовцем як висловлення іншого суб'єкта, яке є первинно абсолютно самостійним, конструктивно завершеним і лежить поза цим контекстом. Із цього самостійного існування «чуже мовлення» й переноситься в авторський контекст, одночасно зберігаючи свій предметний зміст і хоча б рудименти своєї мовної незалежності» [7, 114].

Отже, інтерпретація чужого мовлення в науковому тексті репродуктивна. Вона відіграє неоднакову роль на різних стадіях формування наукового знання. Найвагомішою вона є на початковому етапі постановки наукового знання, який полягає в пізнавальній рефлексії над проблемою з позицій нового наукового досвіду, та на стадії перевірки сумісності нового знання зі старим. На етапі висунення гіпотези, її обґрунтування, підтвердження, формулювання закону тощо інтерпретацію замінюють продуктивні, евристичні форми мислення.

Однак засвоєння теорії, усвідомлення її змісту – це ще й процес діяльності особистості, яка, вивчаючи теорію, певним чином її перетворює [8, 225-226]. Репродуктивність інтерпретації забезпечує послідовність наукового знання, а евристичність сприяє його творчому переосмисленню й розвитку. Між автором та інтерпретатором виникає своєрідний діалог, у процесі якого, засвоюючи предмет, інтерпретатор змінює його. Тому, включаючи чуже мовлення в контекст наукового твору, обов'язково використовують метатекстові засоби

оцінювання, що відображають значущість наукового положення, відтвореного автором для викладу власної концепції.

Відомо, що поняття метатексту позначає мовні засоби, що експлікують у тексті способи перероблення мовленнєвого повідомлення [6]. Варто зауважити, що під час аналізу особливостей процесу інтерпретації «метатекст є допоміжним, але водночас єдиним засобом, який дозволяє явно спостерігати механізм перероблення інформації» [1, 150].

Аналіз чужого мовлення в науковому тексті дозволяє виділити основні функції його інтерпретації: витлумачення первинного тексту для виявлення основного комунікативного наміру його автора; витлумачення тексту з позицій певної теорії для розуміння значущості його елементів як відображення філософських і конкретно-наукових позицій автора; переміщення первинного тексту в систему інших знакових засобів; коментар до тексту, розшифрування прихованих цитат, що містяться в тексті; критичний аналіз або спростування викладеної в тексті наукової концепції; демонстрування певного розв'язання наукової чи технічної проблеми тощо.

Вибір функцій інтерпретації чужого мовлення зумовлюється специфікою галузі науки, жанром наукового твору, індивідуальністю автора. Включення чужого мовлення в контекст наукового твору та його оцінка впливають на структуру й семантику цілого тексту. Будь-який текст є результатом акту комунікації, матеріалізацією взаємодії, спілкування адресата й адресанта. А в науковому тексті відбувається ще й внутрішньотекстова взаємодія первинного контексту, до якого належить чуже мовлення, та вторинного, в якому після осмислення, оцінювання, перероблення воно сприймається як власне чуже (цитата, перефразування тощо).

Адекватне розуміння наукового тексту неможливе без урахування первинного контексту чужого мовлення, оскільки для розуміння наукового твору треба знати функції сполученості авторського мовлення з чужим мовленням. Науковий текст, який містить інтерпретацію чужого мовлення, за структурою та семантикою є розгорнутою динамічною цілісністю. Елементи цієї конструкції не рівнозначні, але перебувають у певному співвідношенні й інтеграції, що дозволяє говорити про інтегративність як стилетворчий і стилерозрізнювальний фактор наукового мовлення. Наявність інтегративності зумовлюється відображенням у тексті послідовності наукового знання, вираженої включенням у текст чужого мовлення та його інтерпретації.

Інтерпретація тексту – це й процес розуміння твору, і результат цього процесу, що виражається в умінні викласти свої спостереження, користуючись відповідною метамовою. Розуміння певного тексту вимагає від дослідника як розуміння структури й словникового запасу мови, якою написано текст, так і використання автором певного мовного стилю й мовних засобів.

Інтерпретація виявляє логічність переходу думки від вихідного до нового, від відомого до невідомого. Інтерпретатор повинен побачити за кожною думкою тексту цілу низку закономірних зв'язків. Отже, під час інтерпретації тексту слід спиратися на рівень знань індивіда. Важливо також установити зв'язок тексту з адресатом та іншими текстами. Цей зв'язок утворюється раніше, ніж

розвиваються мовленнєві вміння й навички адресата. Аналізуючи текст, треба охарактеризувати відношення між фрагментами тексту та іншими текстами, які відображають розумовий процес автора й адресата.

Крім інтерпретації одним автором тексту іншого автора, в наукових текстах можна простежити інтерпретацію автором дійсності, інтерпретацію як рефлексію автора над своєю науковою діяльністю, що може стати предметом подальших досліджень.

Література

1. Андрущенко Т. Я. Метатекст и его роль в интерпретации текста // Проблемы организации речевого общения. – М., 1981. – С. 127-150.
2. Арнольд И. В. Стилистика декодирования: Курс лекций. – Л.: ЛГПИ им. А.И.Герцена, 1974. – 303 с.
3. Бабенко Л. Г., Васильев И. Е., Казаринов Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста. – Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2000. – 534 с.
4. Бенвенист Э. О субъективности в языке // Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974. – С. 292-300.
5. Богин Г. И. Схемы действия читателя при понимании текста. – Калинин: КГУ, 1989. – 70 с.
6. Вежбицка А. Метатекст в тексте // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.8.: Лингвистика текста. – М.: Прогресс, 1978. – С. 402-421.
7. Волошинов В. Н. Марксизм и философия языка. – Л.: Прибой, 1930. – Изд. 2-е. – 157 с.
8. Глазман М. С. Научное творчество как диалог // Научное творчество. – М.: Прогресс, 1969. – С. 221-232.
9. Дейк Т. А. ван, Кинч В. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике.– Вып.23.: Когнитивные аспекты языка.– М.: Прогресс, 1988.– С. 153-211.
10. Домашнев А. И., Шишкина И. П., Гончарова Е. А. Интерпретация художественного текста. – М.: Просвещение, 1989. – 208 с.
11. Дридзе Т. М. Интерпретационные характеристики и классификация текстов (с учётом специфики интерпретационных сдвигов) // Смысловое восприятие речевого сообщения (в условиях массовой коммуникации). – М.: Наука, 1976. – С. 34-45.
12. Каменская О. Л. Текст и коммуникация. – М.: Высшая школа, 1990. – 195 с.
13. Кожина М. Н. О диалогичности письменной научной речи // Русский язык за рубежом. – М.: Ин-т рус. яз. им. А.С.Пушкина, 1981.– № 6 (74). – С. 77-82.
14. Кубрякова Е. С. Текст – проблемы понимания и интерпретации // Семантика целого текста. – М.: Наука, 1987.– С. 93-94.
15. Мамардашвили М. К. Как я понимаю философию. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
16. Рассел Б. Человеческое познание: его сфера и границы. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2001. – 560 с.
17. Рикер П. Конфликт интерпретаций (Очерки о герменевтике). – М.: Медиум, 1995. – 415 с.
18. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М.Н.Кожинной. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 696 с.
19. Gadamer H. G. Wahrheit und Methode. – Tuebingen, 1960.

The article defines the main points of interpretation phenomenon. It is determined the influence of interpretation on a scientific text perception nature. The process of another's speech interpretation in a scientific text is characterized.

Key words: interpretation, scientific text, dialogical speech